

УДК 94(438): 327.39 "1989-2011"

В. С. Лисенко, М. С. Дерезенко

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті розглядається формування політичної системи Республіки Польща у 90-ті рр. ХХ століття, становлення і розвиток демократизму, громадського суспільства та розвитку політико-правової системи.

Ключові слова: *Революція, Конституція, демократизм, плюралізм, вибори, політична система*

В статье рассматривается формирование политической системы Республики Польша в 90-е годы ХХ века, становление и развитие демократизма, гражданского общества и развития политико-правовой системы.

Ключевые слова: Революция, Конституция, демократизм, плюрализм, выборы, политическая система

In the article, forming of the political system of Republic of Poland is examined in 90th, becoming and development of democracy, public society and development of the politico-legal system XX of century.

Key words: Revolution, Constitution, democracy, pluralism, elections, political system.

Постановка²³проблеми. В кінці 80-х на поч. 90-х рр. втретє в ХХ ст. змінилася доля країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). В ході демократичних революцій зазнали краху тоталітарні і авторитарні режими, розпочалася системна трансформація в політичній, соціальній, економічній, ідеологічній сферах. Відмовившись від соціалістичної моделі побудови суспільства постсоціалістичні країни розпочали побудову нової політичної системи, демократично-правової держави, парламентської демократії і громадянського суспільства, політичного та ідеологічного плюралізму.

В сучасних умовах політична трансформація постсоціалістичних країн стала реальністю. Разом з тим, ці держави продемонстрували різні шляхи, темпи, форм і методів формування політичної системи, становлення і розвитку парламентаризму, засад місцевого самоуправління. Вони мають як спільні так і специфічні ознаки, суттєві відмінності, які зумовлені історією, традиціями, менталітетом того чи іншого народу, а також силою опору колишнього комуністичного режиму.

Для реформування і подальшого розвитку політичної системи України на засадах демократії, політичного плюралізму, правової держави актуальною виступає проблема вивчення і теоретичного осмислення та врахування досвіду постсоціалістичних країн, передусім Польщі. І справа не в тому, що ця країна є найближчою сусідкою України, втім, що нас поєднує багатовікова спільна історія. Польський досвід розбудови нової політичної системи має неzapereчне значення для сучасної України з огляду на кілька важливих обставин. По-перше, Польща є чи не першою країною колишнього соціалістичного блоку, де радикальні політичні, економічні та соціальні реформи призвели до результатів, на які сподівалися їх ініціатори. По-друге, саме польська еліта продемонструвала іншим народам як знаходити національний компроміс – створювати режим "договірної демократії" між колись панівною партійною номенклатурою та опозиційним рухом "Солідарність" в ім'я гарантування національної злагоди і побудови нового суспільства. По-третє, Республіка Польща яскраво продемонструвала ефективний приклад демонтажу тоталітарного режиму через поступову розбудову нової політичної системи, розвиток місцевого самоврядування та індивідуальної ініціативи громадян. По-четверте, польський досвід постсоціалістичної трансформації відзначається багатьма особливостями. Головне серед

них полягає у тому, що порівняно стислий історичний період постсоціалістичного суспільства вдалося досягти нової демократичної якості, сформувати принципово нові уявлення про народовладдя, роль держави, політичних партій і громадських організацій, патріотизм, особистий добробут та соціальну справедливість. І підсумку – Польща стала одним із неzapereчних лідерів у колишньому соціалістичному блоці на шляху до євроатлантичної інтеграції: вона стала членом НАТО і увійшла до Європейського Союзу. Україні, беззаперечно, є чому повчитися у спорідненого слов'янського народу. Адже реформи, які у Польщі давно реалізовані у нас лише нещодавно (років 4-5) потрапили до порядку денного масштабного плану модернізації і реформування.

Мета – на основі вивчення джерел та літератури розкрити процес інституційного забезпечення формування політичної системи Республіки Польща.

Аналіз літератури показує, що проблема інституційного забезпечення формування політичної системи Республіки Польща, перебуває в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних істориків, політологів, соціологів. Так колектив авторів під керівництвом Ф.М. Рудича, розкрив трансформацію політичних систем у постсоціалістичних країнах ЦСЄ, СНД та Балтії у порівнянні з тими процесами, які відбувалися в Україні, проаналізував українсько-польські політичні відносини, тенденції формування інститутів громадського суспільства в Україні та країнах ЦСЄ. Г.І. Зеленько в своїй монографії поряд з іншими проблемами на основі порівняльного аналізу, розкриває процес формування і розвитку політичних систем Польщі та України в постсоціалістичний період [8,9]. В.Дем'янець проаналізував процес політичної та соціально-економічної трансформації в Польщі 90-х рр. ХХ ст. [5]. С. Антонюк та О. Антонюк розкрили особливості формування і розвитку демократизму в Польщі в постсоціалістичний період [3]. Різні аспекти політичних процесів у Польщі той чи в іншій досліджують Л.О. Зашкільняк [7], І. Поліщук [11] та ін.

Російські історики і політологи, які дещо просторово і цивілізаційно віддалені від Польщі, значно системніше, послідовніше, ніж українські вчені вивчають політичні та соціально-економічні зміни в Польщі к. 80-х рр. ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. [4].

Серед польських дослідників уваги зазначеній тематиці приділяють Г. Дильонгова [6], А. Рихард, Є. Внук-Ліпінські, Є. Шацький [12], Тимовський М. [13] та ін.

Виклад основного матеріалу. Першочерговою умовою здійснення трансформації країни є інституційне забезпечення демократичної системи. Демократична політична система – це організація легітимної влади, основу якої становить національна правова система, підконтрольна суспільству, що має чіткі цілі і здатна сприяти реалізації спільних інтересів. Несучою конструкцією цієї системи має бути Конституція, нормативно-правові акти. Саме через основні кардинальні, суспільно-політичні зміни в країні започаткували ухвали "круглого столу", який проходив у лютому – квітні 1989 р. за участю представників правлячої політичної коаліції, "Солідарності". Загальнопольської угоди профспілок та католицької церкви (всього в переговорах брало участь 57 осіб). Були досягнуті угоди про запровадження посади Президента, ліквідацію Державної ради, утворення Сенату та проведення виборів до законодавчих органів влади. Це зумовило за собою Конституційний процес, що проходив у 5 етапів (квітень 1989р., грудень 1989р.; квітень 1992р.; березень-листопад 1995р.) [2, с. 134].

Першим етапом формування політичної системи, стали поправки до Основного закону (Конституції 1952р.) в квітні 1989р. Її найбільш значущими елементами стали: 1) створення замість однопалатного Сейму, двох органів законодавчої влади – Сейму та Сенату, що утворюють разом - Національні збори, що мають право обирати президента країни; 2) ліквідація Державної ради та введення поста президента Польської Республіки; 3) підпорядкування уряду, як президенту, так і парламенту; 4) забезпечення впливу президента на діяльність Сейму – право розпуску в деяких випадках парламенту до закінчення каденції. В грудні 1989р. з Конституції були вилучені статті суспільно-економічного ладу соціалізму та соціалістичного ладу держави, ліквідовано ст. 3, що закріплювала керівну роль комуністичної партії. З'явилися норми, що відображали конституційні стандарти сучасних демократій: принципи верховенства народу, демократично-правової держави та політичного плюралізму. У ті часи цей документ називали "догвірною конституцією".

Після перших демократичних виборів до польського парламенту надія на швидке прийняття нової Конституції Польщі не здійснилась, оскільки жодна політична сила не мала домінуючого становища в парламенті і не хотіла йти на компроміс у цьому питанні з іншими політичними силами [12, с. 37-39].

В січні 1990р. після поразки у виборах до Сейму припинила своє існування Польська об'єднана робітничка партія (ПОРП), що призвела за собою неминучі наслідки 22 вересня 1990р. Войцех Ярузельський, повідомив Сейм, що готовий достроково скласти президентські повноваження. Це було зумовлено тим, що комуністи залишилися в меншості і президент був неспроможний протистояти демократичним партіям. У вересні 1990р. приймається закон про вибори

президента Польщі, який віднині повинен обиратися на загальних, рівних, прямих та таємних виборах. Розпочався складний конституційний процес, що дав можливість Польщі сформувати нову політичну систему [10, с. 118-145].

17 жовтня 1992р. був прийнятий закон "Про взаємні стосунки між владою законодавчою, виконавчою Республіки Польща та про територіальне самоврядування", що регулював відносини між законодавчою та виконавчою владою – так звана Мала конституція. В країні вперше вводиться у практику принцип розподілу влади: відмінено положення про Сейм, як єдиного вищого органу влади. Згідно Малої конституції, законодавча влада належить Сейму та Сенату, виконавча – президенту та уряду, судова – незалежним судам на чолі Верховним судом. Мала конституція передбачала введення сильної президентської влади і чітко визначала, що вона автоматично анулюється після ратифікації Конституції. Таким чином, стало можливим, легітимно розв'язувати конфлікти, що часто переростали у справжню "війну у верхах" і, безумовно, гальмували проведення реформ. Підсумки виборів, прийняття Малої конституції – важливий крок у формуванні демократичної влади Польської республіки. Початок конституційних реформ дозволив у 1997р. прийняти Конституцію держави, що являється основним гарантом правової політичної системи [13, с. 34-35].

Для визначення порядку і процедури прийняття нової повної Конституції Польщі 23 квітня 1992р. було прийнято конституційний закон "Про підготовку і прийняття Конституції Республіки Польща". За цим Законом проект Конституції Польщі, що підготовлений Конституційною комісією, має бути схвалений Сеймом та Сенатом Польщі, які працюють у режимі Національних зборів, тобто виконують установчі функції. Після цього Конституція приймається народом на референдумі (ст. 13 Закону). В цьому ж законі визначено процедури розгляду проекту в Національних зборах, погодження його з президентом, а також обумовлено перелік суб'єктів законодавчої ініціативи для подання проектів Конституції. Він передбачив прийняття регламенту Конституційної комісії для розгляду проектів. Проте сам регламент був затверджений лише 18 січня 1994р. Підсумовуючи викладене, варто відзначити, що Польща обрала шлях до нової Конституції через прийняття тимчасового Основного Закону, конституційного визначення порядку процедури прийняття повної Конституції, вважаючи, що пізніше прийняття остаточного варіанту Конституції дозволить врахувати в його тексті всі позитивні надбання перехідного періоду і уникнути можливих помилок [7, с. 31-45].

Конституція Польщі була затверджена 2 квітня 1997р. після 8-річних політичних дебатів (тільки в Сейм було представлено 7 проектів). Вона обмежувала президентські повноваження, розширила прерогативи Конституційного суду і

підтвердила двохпалатний склад парламенту. Введенні 1997р. зміни, що свідчили про просування Польщі в сторону класичної парламентської держави. По-перше посилилась позиція кабінету міністрів – як у відношенні парламенту, так і президента. При цьому вираження парламентом недовіри уряду ставало єдиним засобом його вимушеної відставки. По-друге обмежувався безпосередній вплив президента на політику держави шляхом ліквідації так званих президентських відомств. Прийняття Конституції було важливим кроком у формуванні інститутів державного апарату, партій, а також повного відходу від "старої" системи. В країні сформувалася парламентська система і діючий парламент. Можна відмітити, те що ряд реформ, що передували прийняттю Конституції, був виваженим і конструктивним. Польща сформувала політичну систему та інституційно закріпила це, що згодом призвело до економічного зростання країни [10, с. 12-17].

Оцінюючи в цілому процес політичних змін у Польщі, необхідно відмітити, що в цій країні, поряд з Чехією, Угорщиною та Словенією, процес демократизації йде найбільш активно порівняно з іншими країнами Центрально-Східної Європи. В Республіці Польща періодично проводяться парламентські та президентські вибори. Основні демократичні інститути функціонують як саморегулюючий механізм. В результаті дії закону політичного маятника 1993р., демократичних шляхом ліві сили прийшли на зміну правим, а в 1997р. на місце лівим прийшли праві. Введений принцип поділу влади. Правда, баланс між ними час від часу змінюється. Президент обирається строком на 5 років. Національні збори (Сейм і Сенат), що разом мають чисельність 460чоловік, обираються на 4 роки. Сейм визначає напрями державної діяльності, формує уряд. Сенат має вторинний характер. Виконавчу владу очолює прем'єр-міністр [11, с. 112-156]. Отже, ми можемо зробити висновок, що формування політичної системи в Польщі було дуже напруженим. Польща першою з країн Варшавського договору почала, процес демократизації суспільства, зміну курсу політичного устрою в країні. Події 1989р. показали, що комуністичний режим країни повністю став неієздатним і безпорадним. Вперше у післявоєнній історії в Польщі почав діяти уряд, який мав підтримку практично всіх верств населення. Свою діяльність нова влада розпочала з проведення радикальних політичних реформ. Скасовано політичну цензуру. Наслідком утвердження політичного плюралізму в суспільстві став парламентаризм, що засвідчило про розвиток демократії в країні. Конституційний процес, що проходив у 5 етапів і сприяв прийняттю Конституції. Було прийнято

ряд законів, що формували основні засади парламентаризму і побудови правової держави у Польщі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституційний Закон Республіки Польща про відносини між законодавчою та виконавчою владою та про місцеве самоврядування/ Конституція нових держав Європи та Азії. – К., 1996. – 572 с.
2. Конституция Республики Польши// Конституционное (государственное) право зарубежных стран: в 3т. – Т.1. – М.:Юриздат, 1998. – 265с.
3. Антонюк С., Антонюк О. Політичні партії Польщі особливості формування та розвитку (1989-2007) / Сергій Антонюк, Олексій Антонюк// Університет. – 2007. №5 – С. 30-39.
4. Бухарин Н.И., Чудакова Н.А. Польша : Десять лет по пути реформ/ Н.И.Бухарин, Н.А. Чудакова// Новая и новейшая история. – 2000. №4 – С.38-57
5. Дем'янець В. Політичні та соціально-економічні трансформації в Польщі у 90-х рр. ХХ ст. / Валерій Дем'янець// Людина і політика. – 2000. – №4. – С. 29-34.
6. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795-1990рр. / Г. Дильонгова. – К: Видавничий дім, - 2007. – 678 с.
7. Зашкільняк Л.О. Історія Польщі : Від найдавніших часів до наших днів/Л.О. Зашкільняк. – Львів, - 2002. – 752 с.
8. Зеленько Г. Україна – Польща: Політико – владні структури в умовах модернізації/ Галина Зеленько// Людина і політика. – 2000. - №2. – С. 28-34.
9. Зеленько Г. Навздогінна модернізація: досвід Польщі і України. // Галина Зеленько . – К: Наука, - 2003. – 135с.
10. Парадовски Р. Революция 1989г. в Польше : попытка философского обоснования/ Р. Парадовски// Революции 1989г. в странах Центральной (Восточной) Европы: Взгляд через десятилетие. – М:Наука. – 2001. – С.35-42.
11. Поліщук І. Нелегкий польський шлях/ І.Поліщук// Політики і час. – 2006. -№6. – С. 37-48.
12. Рихард А., Внук-Липински Е. Источники политической нестабильности в Польше// А. Рихард, Е. Внук-Липински// Социс. – 2002. – №6. – С. 56-78.
13. Тимовський Міхал Історія Польщі/ Міхал Тимовський. –М: Весь мир. – 2004. – 544с.
14. Яровий В.І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн / Валерій Яровий. – К: Генеза, - 2005. – 816 с.